

1. Аакер Д. Стратегическое рыночное управление / Д. Аакер [пер. с англ.; под ред. С. Г. Божук]. – [7-е изд.]. – С-Пб. : Питер, 2007. – 496 с.
2. Балановська Т. І. Формування дієвої структури управління маркетингом в сільськогосподарському підприємстві / Т. І. Балановська, О. В. Степенко // Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 4 (54). – С. 213-214.
3. Брыскин В. В. Математические модели маркетинга / В. В. Брыскин. – Новосибирск : Наука. Сибирская издательская фирма, 1992. – 156 с.
4. Іванишин В.В., Дудзяк О.А. Застосування в Україні досвіду розвитку сільських територій Європейських країн та США [Текст] / Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. – 2015. – Вип.24. –Том 3. – С. 5–10.
5. Колз Дж. Ул. Маркетинг сельскохозяйственной продукции / Дж. Ул. Колз. – 8-е изд. – М. : Колос, 2000. – 419 с.
6. Лепя Н. Н. Методы и модели стратегического управления предприятием / Н. Н. Лепя ; НАН Украины ; Ин-т экономики промышленности. – Донецк : Юго-Восток Лтд, 2002. – 186 с.
7. Лисогор В. М. Основи моделювання маркетингової діяльності сільськогосподарських підприємств регіону : навч. посіб. / В. М. Лисогор, О. М. Мороз, О. В. Пітнік. – К. : Кондор, 2007. – 208 с.
8. Мак-Дональд М. Стратегическое планирование маркетинга / М. Мак-Дональд. – С-Пб. : Питер, 2000. – 320 с.
9. Момот В. Є. Аналіз методів побудови вибірок з погляду завдань маркетингового дослідження / В. Є. Момот // Маркетинг в Україні. – 2002. – № 6. – С. 50-55.
10. Kotler Ph. Social Marketing: Influencing Behaviors for Good. / Philip Kotler Nancy Lee. – housand Oaks, CA : SAGE Publications, 2008. – 444 p.

E-mail: gogol-inna@meta.ua

УДК 330.338.24.021.8

Грінченко А.Ю.

кандидат економічних наук, доцент,
директор

Товариства з обмеженою відповідальністю «Кліар Енерджі»

КОРУПЦІЯ – ОСНОВНА ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ПРИ ВСТУПІ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті аналізуються проблеми розповсюдження корупції та її вплив на економічну безпеку держави, досліджуються форми, які може прийняти корупція. Дослідження в статті є актуальним через вивчення корупції як фактору, що загрожує безпеці економічних системах, обумовленою глибокими змінами економічних умов господарювання, її всеохоплюючою інтеграцією до найбільш значущих структур держави. В зв'язку із глобалізацією економіки виникає необхідність пошуку і впровадження нових інноваційних методів і підходів до забезпечення антикорупційної безпеки всього світового співтовариства. Корупція як соціально-правове явище представляє собою загрозу економічній безпеці, обмежуючи життєво важливі інтереси особистості, суспільства, держави в цілому.

Ключові слова: економічна безпека, національна економіка, корупція, корупційна діяльність, хабарництво, фактор, загрози, особистість.

КОРУПЦИЯ – ОСНОВНАЯ УГРОЗА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ ПРИ ВСТУПЛЕНИИ В ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ

Грінченко А.Ю.

В статье анализируются проблемы распространения коррупции и их влияние на экономическую безопасность государства, исследуются формы, которые может принимать коррупция. Исследования в статье актуально изучением коррупции как фактора, угрожающего безопасности экономических систем, обусловлены глубокими изменениями экономических условий хозяйствования, её всеохватывающей интеграцией в наиболее важные структуры государств. В связи с глобализацией экономики, возникает необходимость поиска и внедрения новых инновационных методов и подходов обеспечения антикоррупционной безопасности всего мирового сообщества. Коррупция как социально-правовое явление представляет угрозу экономической безопасности, ущемляющую жизненно важные интересы личности, общества, государства в целом.

Ключевые слова: экономическая безопасность, национальная экономика, коррупция, коррупционная деятельность, взяточничество, фактор, угрозы, личность.

CORRUPTION – IS THE MAIN THREAT OF ECONOMIC SAFETY OF UKRAINE
WITH THE ENTRY IN THE EUROPEAN UNION

Hrinenko A.

The article analyzes the problems of the spread of corruption and their impact on the economic security of the state, examines the forms that corruption can take. Research in the article is relevant to the study of corruption as a factor threatening the security of economic systems, are due to profound changes in the economic conditions of management, its all-encompassing integration into the most important structures of states. In connection with the globalization of the economy, there is a need to search for and introduce new innovative methods and approaches to ensure the anti-corruption security of the entire world community. Corruption as a social and legal phenomenon is a threat to economic security, infringing the vital interests of the individual, society, the state as a whole. Corruption processes affect all spheres of public life, including the economic sphere.

Keywords: economic security, national economy, corruption, corruption activity, bribery, factor, threats, personality.

Постановка проблеми. Корупція як соціально-правове явище являє собою загрозу економічній безпеці, деформує та обмежує життєво важливі інтереси особистості, держави і суспільства в цілому. Корупційні процеси проникли у всі сфери суспільного життя, в тому числі в економічну сферу і вразили їх. Корупція веде до зниження ефективності функціонування держави, протидіє державним інтересам в різних областях суспільної діяльності, а також створює пряму загрозу безпеці громадян, держави і суспільства.

Правова база, як і суспільно-економічні відносини сьогодні не ефективно впливають на процеси боротьби з корупцією, оскільки вони недостатньо забезпечені науково обґрунтованими висновками з приводу історичного коріння цього явища та його стійкості в умовах трансформації системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зростання масштабів корупції, її негативний вплив на розвиток національних економік країн світу, в тому числі і Українську, вимагають нової оцінки даного явища в нинішніх умовах.

Аналіз рівня дослідження теми дає можливість зробити висновок про те, що, не дивлячись на значну кількість робіт, які присвячені корупції, в тому числі і як загроз економічній безпеці держави, діяльність інститутів влади в системі протидії корупції на рівні самостійних наукових досліджень не піднімалась і не розроблялися на належному рівні.

Дослідженню корупції приділено достатньо уваги в багатьох наукових роботах. Серед зарубіжних авторів, в першу чергу варто виділити роботи: Х. Абуева, Д. Акемологоу, П. Бардхан, Д. Бейлі, Г. Беккер, Т. Беслей, Т. Вердєс, Р. Вішні, Д. Делла Порга, Д. Кауфман, А. Кейс, А. Крюгер, К. Лейес, Н. Лефф, Г. Мюрдаль, Д. Най, Дж. Най, М. Олсон, В. Райсмен, С. Роуз-Аккерман, Д. Саймон, К. Фрідріх, С. Хантінгтон, А. Шляйфер, Д. Ейтцен та інших авторів. Із вітчизняних дослідників значний внесок в розробку економічних аспектів корупції зробили В. Засанський, М. Мельник, З. Варналій, І. Мазур, В. Мандибура, Г. Мішин, Є. Невмержицький, В. Юрчишин. В своїх роботах ці автори дослідили економічну природу корупції та її проникнення в економічну, соціальну та політичну сфери життя. Ними зроблені спроби дослідити вплив держави на розвиток економічного механізму протидії корупції. І в той же час напрацювання як теоретичних висновків так і практичних рекомендацій щодо обмеження чи мінімізації непередбаченого впливу корупції на економічну безпеку держави, в умовах трансформаційних перетво-

рень залишаються в даний час актуальними та не вирішеними.

Інституційним аспектам протидії корупції приділена увага в роботах Р. Абубакірова, Ю. Наумова, В. Юрчишина. Корупцію як загрозу економічній безпеці досліджували В. Макарова, Н. Судьбіна. Формуванню організаційно-економічного механізму протидії корупції в соціальній сфері присвячені роботи Д. Обухова, З. Варналій. Аналізу державного управління процесами корупції присвячені наукові праці В. Засанського, та М. Мельника, а М. Грибков, Р. Дронов в своїх дисертаційних дослідженнях розробляли механізм нейтралізації корупції в органах державного управління. Фінансовим інститутам і суб'єктам фінансового контролю в системі забезпечення економічної безпеки держави приділена увага в роботах Г. Мішина, Н. Котова, А. Литвиненка, А. Опальського.

Мета статті. Метою дослідження є розробка напрямків подолання впливу корупції на рівень економічної безпеки національної економіки. Для досягнення цілей дослідження необхідно визначити місце корупції в системі загроз економічній безпеці держави; провести класифікацію корупції на основі аналізу вигоди, яку отримують учасники корупційної угоди; визначити організаційно-економічні інструменти протидії корупції; сформуванню рекомендацій по вдосконаленню роботи інститутів влади з протидії корупції.

Виклад основного матеріалу. Джерела корупції мають досить глибоке історичне коріння. Вона виникла з появою держави і появою залежності між людьми, як в полі власності так і власної залежності. Корупція завжди спрямована на досягнення власного збагачення за рахунок неконкурентного перерозподілу благ.

У Старому Завіті з Біблії зустрічаються факти, які можна розцінювати як прояв корупції. Зокрема там говориться наступне: «Я знаю, ... як тяжкі ваші гріхи: ви утискаєте права, берете хабарі, а жебрака, що шукає правосуддя, женете від воріт».

Тобто боротьбу з корупцією з історично відомих часів прирівнювали до боротьби з людськими гріхами. Корупція насправді і є сумарним проявом таких гріхів як жадібність, заздрість, лінь і невпинний потяг до дармових насолод. Людська істота влаштована таким чином, що її гріхів і пороків неможливо позбутися. Держава, суспільство і кожна окрема людина може тільки обмежити їх до рівня розумних потреб. Держава, виводована в ній етика, релігія і мораль це ті інструменти, за допомогою яких і здійснюється це обмеження. Коли ці інструменти втрачають силу свого впливу, цивіліза-

ційні основи у суспільстві починають валитися зростає небезпека виникнення соціального хаосу. Досвід багатьох країн, які зменшили корумпованість суспільства показує, що одна з основних задач держави – це стримування пороків власних громадян і не тільки ідеологічними і виховними, а й репресивними методами у рамках законів, які сприймає це суспільство.

Історична практика проведених досліджень показала, що спроба подолати, або хоча б обмежити корупцію була відома ще на початку XI століття. Коли китайський реформатор Ванг Анши до причин появи корупції назвав – «погані закони і погані люди».

Через три століття після цього визначення відомий учений Ібн-Хальдун, будучи суддею і радником Тамерлана, причини корупції він вбачав у пристрасті еліт до розкішного життя, а її наслідком – економічні труднощі, які у свою чергу знову породжують корупцію.

Головний міністр Каутилья у Давній Індії при імператорі Чандрагупта Маурія, перерахував в «Артхашастра» сорок видів присвоєння урядовцями державного доходу.

У XIV-XVI столітті в Російській імперії основою корупції була система так званого місництва, за умов якої більшість державних урядовців не отримували грошової винагороди, а жили за рахунок відвідувачів. На посади призначались чиновники відповідно до ієрархії боярських прізвищ без урахування їх особистих якостей. Воно набувалось предками і передавалось через покоління, що автоматично призводило до утворення замкнутого родового прошарку населення. Все це сприяло розповсюдженню корупції. Саме перебуваючи в складі цієї могутньої імперії Україна набула «досвіду» поширення корупції. На прохання І. Мазепи, князь В.Л. Кочубей написав донос, чим допоміг йому стати гетьманом України. В архівних документах зберігається запис: «Кон гетьманом Мазепой дана ему была «за многие его верные радетельские службы». Мова йшла про передачу В.Л. Кочубею частини земель Полтавської губернії, куди увійшла і відома, описана у віршах Диканька. За вказівкою Мазепи, В.Л. Кочубей у 1694 році стає генеральним суддею, а в 1700 році отримує звання стольника [1, с. 680]. Такою була складова корупції при гетьманщині.

За часів правління Петра I, процвітали і корупція, і жорстка боротьба царя з нею. При Петрі I були введені в дію закони «Про заборону хабарів і обіцянок», «Про покарання за хабарі і хабарництво», «Про покарання хижаків за хабарі позбавленням маєтку і живота». Але навіть такі жорстокі заходи царя не дали бажаних результатів.

Цей історичний епізод характерний тим, що він засвідчує безперспективність боротьби з корупцією лише каральними методами. Звичайно, злочинці повинні переслідуватися, віддаватися до суду і каратися. Але це практично не впливає на саме явище.

У науковій, навчальній та суспільно-публіцистичній літературі існують різні визначення корупції. У довідковому документі ООН про міжнародну боротьбу з корупцією остання визначається як «зловживання державною владою для одержання вигоди в особистих цілях». Це поняття включає в себе хабарництво (дачу винагороди для спокушання особи з позиції боргу), непотизм (заміщення але протекції дохідних або вигідних посад родичами або «своїми людьми») і

незаконне привласнення публічних коштів для приватного використання.

Корупція у Кодексі поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, який був прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня 1978, визначається як вчинення чи не вчинення посадовою особою якої-небудь дії при виконанні обов'язки або з причини цих обов'язків в результаті необхідних і прийнятих подарунків, обіцянок чи стимулів або їх незаконне отримання кожного разу, коли має місце така дія чи бездіяльність.

Таким чином, даний нормативний акт визначає корупцію як протиправну службову поведінку посадових осіб, обумовлену отриманою або обіцяною винагородою.

Більш повне і деталізоване визначення корупції дане в Конвенції ООН проти корупції, яка була ратифікована Верховною Радою України в жовтні 2006 р., де в тексті міститься перелік протиправних діянь, які відносяться до корупційних: підкуп національних державних посадових осіб; підкуп іноземних державних посадових осіб і посадових осіб міжурядових організацій; розкрадання, неправомірне привласнення або інше нецільове використання майна державною посадовою особою; зловживання впливом; зловживання службовим становищем; незаконне збагачення; підкуп у приватному секторі; розкрадання майна в приватному секторі; відмивання доходів, здобутих злочинним шляхом; приховування; перешкоджання здійсненню правосуддя [2, с. 16].

В останні роки корупція в Україні вразила практично всю систему суспільно-економічних відносин, структуру влади. Вона практично пронизала і скоує ділове життя країни і знижує ефективність державного регулювання. Соціальні втрати від корупції значно зросли, вона проникла в область моралі, де спостерігаємо суттєву відмінність між задекларованими і реальними цінностями, формує у народі «повійний стандарт» моралі і поведінки. Корупція сприяє несправедливому перерозподілу благ, дискредитує право як інструмент законності і справедливості у суспільстві, знижує довіру громадян до влади [3].

При таких негативних оцінках корупції і боротьбі з нею, ми спостерігаємо не лише її стійкість, а й помірне зростання. На наш погляд, фундаментом є перш за все правова база, яка дозволяє по різному трактувати корупційні діяння. Так в Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції» це явище визначається як «діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, яка спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг. При цьому дається надзвичайно вузький перелік корупційних діянь. За своїм змістом цей документ нагадує Кодекс державного службовця, де також викладені морально-правові заборони державному службовцю займатись тією чи іншою діяльністю та одержувати винагороди [4].

Враховуючи європейський вибір Україна приводить власне законодавство у відповідність до європейських стандартів. І варто зауважити, що не завжди вдало і не у повній відповідності з тими вимогами, що є у Європі. Так практично у всіх законах України, що стосувалися корупції було замінене поняття «хабар» на «неправомірна вигода». Така заміна понять дала можливість

трактувати корупційні діяння в судах на їх розгляд. Тільки у КК України законодавча дефініція поняття «неправомірна вигода» подана у трьох статтях – 160, 354 та 364, тож дію судів, які приймають відповідні рішення на підставі чинних законів часто визначають корумпованими.

Ми являємося свідками неоднозначного трактування поняття «неправомірна вигода» у розгляді ряду гучних корупційних справ.

Так за поданням генерального прокурора України Віктора Шокіна 17 вересня 2015 року в залі Верховної Ради був затриманий, а 18 вересня 2015 року за рішенням суду заарештований народний депутат І. Мосийчук за отримання неправомірної вигоди в сумі 450 тисяч гривень за допомогу в підприємницькій діяльності. Йому було пред'явлене звинувачення за 5 статтям КК України, в тому числі за ч. 4 ст. 368 (прийняття пропозиції, обіцянки чи отримання неправомірної вигоди посадовою особою.)

А 17 листопада 2015 року Вищий адміністративний суд України визнав арешт незаконним і відмінив Постанову ВР від 17 вересня 2015 року. Сьогодні визнаний судом першої інстанції корупціонер заявляє про себе, як про головного борця з корупцією.

Аналогічна справа розгорілася у Верховній Раді України з приводу депутата ВР Борислава Розенבלата, який разом із Максимом Поляковим знайшли інший «законний» шлях отримання неправомірної вигоди – спланувавши організацію видобутку бурштину під виглядом рекультивациі земель у Рівненській, Житомирській та Волинській областях. За даними НАБУ, депутати Б. Розенблат та М. Поляков з метою отримання неправомірної вигоди лобювали необхідні законодавчі зміни на користь однієї з компаній у сфері видобутку бурштину. Тут ми вже бачимо безпосередній вплив на сам закон.

Недосконалість законодавства у боротьбі з корупцією привели до міжнародного скандалу, коли була розкрита охота агентів ГПУ за агентами НАБУ, яка привела до прикриття корупційних об'єктів у керівництві Державній міграційній службі і стала предметом міжнародного осуду дій правоохоронців.

Ще більш гучна справа у впливові на законотворення в Україні із використанням електронних засобів та підкупом депутатів була представлена на міжнародне обговорення іншим депутатом Верховної Ради, який звинувачується у шахрайстві при укладенні контрактів на поставку газу і казнокрадстві на суму 100 млн. євро. На підставі вищевикладеного можемо стверджувати, що пряме приведення у відповідність українського законодавства до європейського, без врахування моралі, національних традицій, державного устрою та розуміння демократії і свободи « по українському», будь-яка боротьба з корупцією в Україні схожа на боротьбу з вітряками.

Так зокрема А. Граціанов стверджує, що систематизація законодавства сприяє виявленню причин суперечностей, невідповідностей у нормативному регулюванні та способів їх усунення, забезпечує зручність під час реалізації прав, можливість оперативного знаходження норм і їх правильного тлумачення [5, с. 3].

Саме тому ми не можемо погодитися з окремими авторами наукового дослідження, які за прийнятими змінами в законодавстві України бачать їх позитивні наслідки, а на

реформи покладають всю відповідальність у нових проблемах, в тому числі і у боротьбі з корупцією.

Так за даними встановленими НАБУ та ГПУ неправомірна вигода лише двох депутатів Верховної Ради склала за нинішнім курсом понад 21 млрд. грн. Лише за окремими справами та їх фігурантами ми бачимо нанесені мільярдні збитки, які сьогодні сягають 3,6% бюджету України, тому корупція в Україні це сама велика загроза системі економічної безпеки.

Тож першим в порядку денному по боротьбі з корупцією має стояти питання вдосконалення законодавства, де чітко мають бути визначені основні поняття, межі дій закону та способи його застосування. Ми спробували знайти визначення хоча б у будь-якому словнику термін – «правомірна вигода», нажалі такого немає. Адаже саме в судовому порядку суддя має опиратися на термін вигода (те, що дає добрі наслідки в чому-небудь, якийсь прибуток і т. ін.) і далі за логікою слідчих дій встановити – правомірна вона чи ні. Це один із прикладів, а з такими неузгодженостями судді зустрічаються щоденно. Це одна із причин, яка тримає Україну в зоні корумпованих країн світу.

З таблиці 1. Видно, як країни з низьким рівнем корупції успішно розвиваються. Україна знаходиться за цим індексом серед країн Латиноамериканського та Азійського регіонів. Динаміка зрушень у напрямку боротьби з корупцією практично не помітна, а в останній 2017 рік заговорила вся Європа і її лідери про значне зростання корумпованості в українських верхніх ешелонах влади.

Виходячи з політичної точки зору корупція підриває легітимність політичних систем, даючи альтернативний хід для еліт у напрямку до демократичного вибору та способу співіснування влади. Якщо народ сприймає авторитарні уряди як ефективніші, ніж корумповані демократичні, то це шкодить перспективам демократії. Ми бачимо як населення України сприймає і прихильно ставиться до авторитаризму у Білорусії.

Вирішення завдань які стоять перед Україною можна лише на основі всебічного аналізу впливу корупції на економіку і економічну безпеку економічних систем, дослідження її як загрози економічної безпеки сучасної України.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу з'ясувати сутність корупційних відносин, практично від їх виникнення і до опанування ними багатьох країн світу, в тому числі і економічних відносин в Україні, визначити, що корупційна складова за своєю природою є частиною економіки, але внаслідок недосконалої законодавства вона стає інституційним явищем.

У статті розглянуто сфери та напрями проявів корупції. Визначено, що основними сферами «підвищеного» ризику проявів корупції є сфера споживчого ринку, процеси приватизації і в першу чергу паперової, системи фактичної торгівлі землею і в агропромисловому комплексі та державному управлінні.

З метою обмеження впливу корупції на економічну безпеку необхідно вдосконалювати методику індикаторного (статистичного і правового) аналізу корупції як фактора економічної безпеки, оцінки корупційних ризиків, ефективності внутрішніх систем її виявлення і профілактики в державних органах.

В процесі дослідження встановлено, що причинами зростання економічної корупції являється зростання

Таблиця 1. Рівень корупції в країнах світу за визначенням індексу сприйняття корупції [6]

№ за індексом	Країна	2016	2015	2014	2013	2012
1	 Данія	90	91	92	91	90
3	 Фінляндія	89	90	89	89	90
5	 Швейцарія	86	86	86	85	86
7	 Сінгапур	84	85	84	86	87
10	 Німеччина	81	81	80	80	80
12	 Великобританія	81	81	78	76	74
18	 США	74	76	74	73	73
22	 Естонія	70	70	69	68	64
29	 Польща	62	62	61	60	58
34	 Китай	61	62	61	61	61
44	 Грузія	57	52	52	49	52
69	 Греція	44	46	43	41	36
79	 Білорусія	40	32	31	29	31
81	 КНР	40	37	36	40	39
82	 Індія	40	38	38	36	36
123	 Азербайджан	30	29	29	28	27
125	 Гондурас	30	31	29	26	28
128	 Молдова	30	33	35	35	36
132	 Казахстан	29	28	29	26	28
134	 Росія	29	29	27	28	28
135	 Україна	29	27	26	25	26
151	 Таджикистан	25	26	23	22	22
158	 Узбекистан	21	19	18	17	17
159	 Бурунді	20	21	20	21	19

втручання держави в економіку, зростання хабарів, обмеження та ускладнення функціонування всіх суспільних механізмів, зростання недовіри до органів державної влади, формування кланових систем, які впливають на прийняття необхідних для них рішень.

З метою ефективного вирішення проблем по боротьбі з корупцією, зусилля в цій області повинні вийти за вузькі рамки боротьби із безпосередніми проявами корупції, в напрямку більш широкого підходу у вигляді боротьби з причинами, а не наслідками.

1. Николаенко П.Д. Князь В.П. Кочубей – первый министр внутренних дел России. Монография. СПб. Изд-во СПб ун-та МВД России. 2009. – 780 с.
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: Міжнародний документ від 31.10.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/iaws/show/995_c16.
3. Невмержицький С. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: монографія. – К.: КНТ, 2008. – 368 с.
4. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 07.04.2011 № 3206-VI // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2011. – № 40. – С. 404.
5. Граціанов А. І. Процес систематизації та уніфікації законодавства і розвиток правової системи України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / А. І. Граціанов; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2004. – 17 с.
6. Список стран по индексу восприятия коррупции. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

E-mail: vsm@ce.net.ua